

Тургунбаева Сеил Женишбековна «Тексттеги синтаксистик параллелизм» аттуу 10.02.19 – тилдин теориясы адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине биринчи расмий оппоненттин

ПИКИРИ

- 1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу жана анын жалпы тил илимине, жалпы мамлекеттик программага (илим менен техниканын өнүгүшүнө, практикалык суроо-талапка) дал келиши.**

Тандалган теманын актуалдуулугун, тил илими үчүн зарылдыгы төмөндөгү изилдөө багыттары менен түшүндүрүлөт:

- 1) Синтаксистик-логикалык жана когнитивдик пропозициянын кыргыз синтаксисинде ар тараптан толук иликтенбегендиги, анын менталдык-грамматикалык моделдештирүүгө болгон катышынын каралбагандыгы;
- 2) синтаксистик параллелдүүлүктүн сүйлөм ичиндеги, сүйлөм аралык, текст аралык түрлөрүнүн жана касиеттеринин аныкталбагандыгы;
- 3) сүйлөмдөгү когнитивдик-логикалык бирдейлик менен жакындыктын тил ичиндеги, тилдер аралык бөтөнчөлүктөрүнүн атайын изилденбегендиги;
- 4) этнос аралык түзүмү-мааниси боюнча бирдей, окшош же жандаш пикирлердин провербиалдык каражаттарда берилишинин ар тараптан талданбагандыгы;
- 5) кайталоо фигурасынын синтаксистик параллелдүүлүктү түзүүчү зарыл лингвостилистикалык каражат экендигинин лингвокогнитивдик өңүттө атайын сыпатталбагандыгы түзөт.

Демек, диссертант С. Ж. Тургунбаеванын иши жекече демилге менен аткарылып, кыргыз тили жана жалпы тил илиминдеги орчундуу маселелерди илимий негизде иликтеп чыгуусу менен айырмаланат.

2. Иштин диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгы.

Иштин жаңылыгы катары синтаксистик параллелдүүлүктүн толук аныктамасынын берилиши, тилдик каражаттардын параллелдүүлүгүн ойтуумдагы жана ой жүгүртүүдөгү логикалык-когнитивдик параллелдүүлүктүн репрезентативдери же экспоненттери катары аныкталышы, бир тилдик жана тил аралык каражаттарда берилүүчү когнитивдик-логикалык параллелдүүлүктүн маани-маңызынын жана түрлөрүнүн ачыкталышы, түрдүү паремиялык тексттерде этностун параллелдүү ой жүгүртүүлөрүнүн тилдик каражаттар аркылуу репрезентацияланышынын көрсөтүлүшү эсептелинет. Паремиялардагы айрым тил аралык жана этнос аралык менталдык-вербалдык жалпылыктардын сыпатталышы да иштин жаңылыгынан кабар берет.

3. Диссертацияда берилген ар бир илимий натыйжанын (жобонун) жана тыянак, корутундунун негизделүү жана тастыкталуу даражасы.

1-жыйынтык. Тилдеги жана тексттеги параллелдүүлүктүн башаты менталдык дүйнөдө константалык-архетиптик маани катары жайгашып, ойтуумдагы жандаш (ассоциативдик) бирдейлик жана окшоштук кепке жана текстке чыгып өзүнө ылайык материалдык турпатка ээ болорлугу көрсөтүлгөн. Алынган натыйжа илимий талдоонун негизинде ар тараптуу толук аныкталган. (2.2, 2.3).

2-жыйынтык. Логикадагы, ой жүгүртүүдөгү, эс казынасындагы жандаштыктар тилдик параллелдүүлүктүн түпкүрүн түзүп, кептеги

бирдейликтерге, окшоштуктарга негиз болорлугу 2-баптагы 2.4, 2.6, 3.3, 3.5, 3.7 параграфтарда берилген талдоолор жана мисалдар аркылуу далилденген.

3-жыйынтык. Менталдык окшоштук бир тилдик, тил аралык жана эл аралык параллелдүү катыштагы провербиалдык түзүлүштөрдү пайда кыларлыгы мисалдар менен тастыкталган. (3.1-3.10).

4-жыйынтык. Параллелдүүлүктүн тилдик негизги кызматтарына ойду тактоочулук, дааналоочулук, обочолонтуп жиктөөчүлүк, өзгөчө белгилөөчүлүк, көркөмдөөчүлүк функциялары ар тараптуу талдоолор аркылуу аныкталган. (2,5, 3.1-3.10).

5-жыйынтык. Когнитивдик-синтаксистик параллелдүүлүк поэтикалык тексттерге мүнөздүү көрүнүш экендиги мисалдар менен берилген талдоолор аркылуу белгиленген.

6-жыйынтык. Паремиялардагы когнитивдик-логикалык параллелдүүлүктөрдүн улут аралык паремиялык пикир-пропозицияларда берилиши тектеш жана тектеш эмес тилдердин паремияларынын негизинде ачыкталган. Этнос аралык жана бир тилдеги паремиялык пропозицияларды изилдөөнүн булактары катары З.В.Абаева, А.Абдулатов, Д.Т.Айылчиева, У.Асаналиев, Н.С.Ашукин, М.Г.Ашукина, А.А.Гердт, К.П.Гуля, В.И.Даль, И.М.Деева, А.А.Жусупова, С.Закиров, М.Ибрагимов, Я.И.Колонтаров, Х.Карасаев, А.А.Крикман, М.К.Кууси, А.Н.Лисс, В.М.Мокиенко, Г.Л.Пермяков, З.К.Тарланов, В.Фойт, З.Б.Цаллагова, С.Г.Шулежкова, С.К.Эшманова ж.б. паремиологдордун эмгектери пайдаланылган.

4. Диссертацияда сунушталган ар бир илимий натыйжанын (жобонун), корутунду-тыянактардын жаңылык даражасы.

1-жыйынтык жаңы, анткени тилдеги жана тексттеги параллелдүүлүктүн башаты менталдык дүйнөдө константалык-архетиптик маани катары жайгашып, ойтутумдагы жандаш (ассоциативдик) бирдейлик жана окшоштук кепке жана

текстке чыгып өзүнө ылайык материалдык турпатка ээ болорлугу мурунку изилдөөлөрдө буга чейин каралбаган.

2-жыйынтык жаңы, болуп саналат, себеби ой жүгүртүүдөгү, логикадагы, эстутумдагы концепту алдык ассоциациялар менталдык пропозиция болуу менен, тилдик параллелдүүлүктүн башатын түзөрү бул иште алгач ирет кеңири иликтөөгө алынган.

3-жыйынтык жаңы, менталдык окшоштук бир тилдик, тил аралык жана эл аралык параллелдүү катыштагы провербиалдык түзүлүштөрдү пайда кыларлыгы көптөгөн тилдерди мисал катары алуу менен тастыкталган.

4-жыйынтык салыштырмалуу жаңы, анткени параллелдүүлүктүн тилдик негизги кызматтарына ойду тактоочулук, дааналоочулук, обочолонтуп жиктөөчүлүк, өзгөчө белгилөөчүлүк, көркөмдөөчүлүк функциялары буга чейин тил илиминде колдонулуп келе жатат.

5-жыйынтык салыштырмалуу жаңы, анткени когнитивдик-синтаксистик параллелдүүлүк поэтикалык тексттерге мүнөздүү көрүнүш экендиги башка эмгектерде, мисалы англис поэзиясын изилдөөчүлөрүнүн эмгектеринде колдонулуп келе жатканы белгилүү. Англис акыны Дж. М. Хопкинс мындан жүз жыл мурда эле «поэзияны жаратуу техникасы параллелизм принциптеринин негизинде түзүлөөрүн» айткан.

6-жыйынтык жаңы, анткени когнитивдик синтаксисте улут аралык паремиялык пикир-пропозициялардын өз ара изоморфтуулугу толук каралган эмес. Этнос аралык жана бир тилдеги паремиялык пропорцияларды изилдөөнүн булактары катары эл аралык булактар ушул илимий иште колдонулган.

5. Алынган жыйынтыктардын ички биримдигинин берилиши.

Иште тексттеги синтаксистик параллелизмге байланыштуу кыргыз жана жалпы тили илиминдеги көйгөйлүү маселелерин чечүүдө берилген натыйжалары жана жоболору илимий-теориялык аспектиде анализделип,

көрсөтүлгөн негизги максатка ылайык ишке ашырылган. Демек, алынган тыянактар, жыйынтык- натыйжалар негизги максатка багытталып, алар ички биримдикке ээ.

6. Иликтөөдө актуалдуу маселелерди чечүүдө диссертант тарабынан алынган натыйжалардын багыты, теориялык жана практикалык баалуулугу.

Изилдөө жүргүзүүнүн натыйжасында алынган жоболордун жана жыйынтыктардын негизинде тил илиминде тилдик параллелдүүлүктүн жалпы маанисинин, түрлөрүнүн, кызматынын аныкталышы жана изилдөө үчүн металингвистиканын жана когнитивдик тил илиминин жоболорунун пайдаланышы илимий иштин теориялык баалуулугу болуп саналат.

Иштин практикалык мааниси бар, анткени параллелизм кубулушу менен анын мыйзам ченемдүүлүктөрү менен тааныш окуучунун же студенттин кеби ыргактуу, даана жана көркөм болот. Иштеги материалдар практикалык синтаксис, стилистика сабактарында илимий булак катары колдонулса болот.

7. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын, тыянактарынын жана натыйжаларынын жетиштуу деңгээлде жарыяланышы.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары боюнча диссертант тарабынан КР ЖАКынын реестрине кирген илимий басылмаларда 8 макала, анын ичинен РИНЦ системасы аркылуу индекстелүүчү илимий басылмаларда 2 макала жарыяланган.

8. Авторефераттын диссертацияга дал келиши.

Авторефератта диссертациянын негизги мазмуну кыскача чагылдырылган. Автореферат диссертацияга шайкеш келет.

9. Диссертациялык иштин мазмунунда байкалган кемчиликтер.

1. Когнитивдик синтаксистин негизги принциптерин тереңдетип изилдөө максатында диссертант синтаксистин теориялык аспектерине, когнитивдик синтаксистин модели жана категориялары, ошондой эле багыттары жана изилдөөнүн теоретикалык негизи жөнүндө теориялык маалымат берүүгө диссертант өзгөчө көп көңүл бурган. Синтаксистик параллелдүүлүктүн теориялык базасы жана так аныктамасы жетишсиз.

2. Синтаксис теориясын, анын ичинде когнитивдик синтаксис теориясын изилдөөдө чоң салым кошкон чет элдик окумуштуулардын жана лингвисттердин эмгектери изилденип камтылган эмес, мисалга алсак англис тил илиминдеги белгилүү лингвисттеринин ичинен Ronald W. Langacker “Cognitive Grammar”, Croft, W. & D. A. Cruse «Cognitive Linguistics», Evans, Vyvyan & Melanie Green “Cognitive Linguistics” жана башкалардын эмгектери каралган эмес.

3. Иште кайсы тил же тилдердин негизинде изилдөө жүргүзүлгөнү такталган эмес. Башка тилдердеги паремияларды орус тилинде берилген варианты менен колдонгон, бирок алардын кыргыз тилине которулган же жарыяланган булагын шилтеме катары берсе болмок.

4. Диссертациянын аталышы тексттеги синтаксистик параллелизм, бирок текст жөнүндө бир да бапта каралган эмес, ошондой эле 2-3- баптардагы талдоо дагы паремиялардын гана негизинде жүргүзүлгөн.

5. Иште параллелдүүлүктүн тилдик негизги кызматы катары ойду тактоочулук, дааналоочулук, обочолонтуп жиктөөчүлүк, өзгөчө белгилөөчүлүк, көркөмдөөчүлүк функцияларын берген, бирок синтаксистик параллелизм үчүн чоң мааниге ээ персуазивдик (ынандыруу) функциясын белгилеген эмес.

Жогоруда айтылган сын пикирлер, сунуштар эске алынса диссертациянын жалпы мазмунуна кедергесин тийгизе албайт.

10. Диссертациянын Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келиши.

Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугун, тил илими үчүн зарылдыгын, алынган тыянак-натыйжаларынын далилдүүлүгүн, илимий жаңылыгын жана теориялык, практикалык жактан баалуулугун эсепке алуу менен, иштин ЖАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына жооп бере тургандыгын белгилемекчибиз. Ал эми анын автору Тургунбаева Сеил Жеңишбековна 10.02.19 – тилдин теориясы адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Биринчи расмий оппонент,
филология илимдеринин доктору
профессор

Ч. К. Найманова
09.12.2019

*тестирк тава
илм. Ок. Мад*

*Диссертациялык кенешке
9-декабрда илм. Бургу*

